

Kudrna, Jaroslav

Vznik státu u Alamanů a Bavorů

In: Kudrna, Jaroslav. *Studie k barbarským zákoníkům Lex Baiuvariorum a Lex Alamanorum a počátkům feudálních vztahů v jižním Německu*. Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1959, pp. 117-136

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/119039>

Access Date: 13. 03. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

VI

VZNIK STÁTU U ALAMANŮ A BAVORŮ

Již v předcházejících kapitolách jsme viděli, že v údobí, kdy se uskutečnila kodifikace bavorského a alamanského zákoníku, dostoupila již třídní diferenciace takového stupně, natolik se přiostrily třídní protiklady společnosti, že vznikla nutnost, aby vládnoucí třída vybudovala nový aparát pro svou ochranu, který měl nahradit starší samorostlé orgány rodové společnosti, tj. stát. Máme-li nyní blíže určit charakter státu u Alamanů a Bavorů v VIII. století, musíme se alespoň zběžně dotknout problému etatisace u ostatních germánských kmenů v západní Evropě.

Předpoklady pro vznik státu u germánských kmenů byly jednak vnitřní (především třídní diferenciace), jednak vnější (okupace cizích území, podmanění tam usedlého obyvatelstva). Většina germánských států V.–VIII. století vzniká na území bývalých římských provincií, kde dožívala ekonomika otrokářské společenské formace, a tak si lze vysvětlit, že autochtonní prvky působily od počátku velmi silně i na rozvoj třídní diferenciace u germánských kmenů samotných. Je proto pochopitelné, že u germánských kmenů, které se dostaly do silně romanisovaných oblastí, velmi brzy zmizely orgány, jimž příslušely rozhodující funkce ve společnosti rodové, ještě třídně nediferencované. V pramenech Ostrogotů, Visigotů a Burgundů můžeme postřehnout nanejvýš některá starší residua (především v organizaci vojenské), přičemž ovšem zde starší „germánské“ prvky plní zcela jinou funkci, než jaká jim původně příslušela.¹⁾ Jinak právě u Ostrogotů, Visigotů a Burgundů můžeme pozorovat, že dochází k přejetí řady důležitých státních římských institucí. Je to konec konců pochopitelné, ježto usídlení těchto kmenů probíhalo na základě hospitality, tedy pozvolna, takže stará vládnoucí třída nebyla touto germánskou invasí zásadně postižena. Ba je známa řada případů, kdy vládnoucí kruhy římských provincií využívaly příslušníků germánských kmenů nejen jako pracovní síly, nýbrž i jako protiváhy proti vzrůstajícímu revolučnímu hnutí otroků a kolónů.²⁾

U Visigotů – jejich případ je snad nejtypičtější – již v době, kdy dleli na území jižní Galie, a potom ještě mnohem více po okupaci Hispanie došlo k bezprostřednímu splynutí starší germánské šlechty a románské aristokracie, takže již visigotská Anti-

qua nečiní mezi příslušníky obou národností rozdílu. (U Burgundů se rozlišují alespoň v terminologii.)³⁾ Tato nová aristokracie, jejíž moc se opírala především o vlastnictví velikých komplexů půdy, byla vládnoucí třídou nového barbarského státu. Vedle toho se však i v barbarských královstvích státní moc opírala o masu svobodných (ingenui). Ovšem s postupnou ekonomickou diferenciací se vlastní základna těchto svobodných zužovala. U Visigotů, u nichž dospěl tento proces diferenciacie nejdále, ztrácí většina svobodných právě v důsledku „majetkové neschopnosti“ a vzrůstu ekonomické závislosti i práva politická. Svobodní (ingenui) jsou nejen vyřazováni z rozhodování o vnějších záležitostech, ale v mnohém směru jsou podřízeni jurisdikci státu jako příslušníci ostatního závislého obyvatelstva. Proces šel u Visigotů a Ostrogotů tak daleko, že do právních kodifikací nebyl vůbec zanesen *wergeld*,⁴⁾ který tehdy zahrnoval-li v sobě *fredus*, představoval jakýsi kompromis nové vládnoucí třídy s většinou svobodného obyvatelstva. Tak si lze vysvětlit, že ve státech tohoto typu (především u Visigotů a Ostrogotů) byla rychleji překonána právní dualita. U Ostrogotů platil edikt Theodorichův, jak pro příslušníky germánského kmene, tak pro římské obyvatelstvo, u Visigotů byla sice až do konce VI. století právní dualita (vedle *Lex Visigotorum* platila pro římské obyvatelstvo *Lex Romana Visigotorum*), ovšem podstatného rozdílu mezi oběma kodifikacemi nebylo. Většina odstavců visigotského zákoníku nezapře svůj římsko-právní původ. O vyspělosti těchto států svědčí, že původní římské instituce byly přejaty skoro beze změny a že se udrželo i staré teritoriální rozdělení. (Termínů *provincia*, *civitas* se používá ve stejném smyslu u Visigotů, Ostrogotů jako v pozdně římském zákonodárství.) Ze starých institucí odpadly pak u Visigotů a Ostrogotů pouze nejvyšší provinční úřady, jejichž funkci přejal visigotský nebo ostrogotský král, a pak ony instituce, které měly význam pouze v rámci celého římského imperia. (Poněkud odlišná byla situace u Burgundů, Burgundi přišli nepochybně z oblastí, kde otrokářská ekonomická formace byla v úpadku, a mimoto samotná diferenciacie u Burgundů nedosáhla takového stupně jako u Visigotů a Ostrogotů, takže zvláště v soudnictví se udrželo více prvků germánských.)

Jak u Visigotů, Ostrogotů, tak u Burgundů můžeme tudíž spíše sledovat kontinuitu s římskými státními institucemi než se starším germánským společenským zřízením. Jinak je tomu u Franků a Langobardů. Oba tyto kmeny přicházejí opět na území římských provincií. Langobardi dokonce do samotné Itálie. Při vzniku státu u nich hrála význačnou úlohu jiná okolnost. U obou kmenů nebyla společenská diferenciacie na takovém stupni jako u Visigotů a Ostrogotů, u nichž se ještě před příchodem do římských provincií vyhranily sociální a možno říci i třídní rozdíly. Naopak u Franků a Langobardů měly důležitou úlohu pokrevní kolektivy – ještě v *Lex Salica* a Ediktu Rothariho vystupují do popředí zbytky pokrevní obcí. Na druhé straně území, které okupovali Frankové, nebylo tak romanisováno jako jižní Galie nebo Hispanie – v Itálii, kam přišli Langobardi v VI. století, projevoval se již koncem imperia větší úpadek než v západních provinciích. Proto u těchto kmenů

můžeme sledovat, jak rodové orgány postupně nabývají kvality orgánů státní moci. Odrazem tohoto procesu je i samotné franské a langobardské zákonodárství. Vezme-li v úvahu Lex Salica nebo Edikt Rothariho, vidíme, že nová státní moc využívala starých zvyků a obyčejů, kvalitativně je pozměňovala a prováděla mezi nimi jistou selekci. Přitom jako jakýsi katalysátor působil královský soud. Bylo to především působení královského soudu, které vneslo jednotu do oblasti víry, jejíž původ je v odškodnění na základě soukromé iniciativy nahrazující krevní mstu. Některé starší zvyklosti se např. bezprostředně zaručují novou formou. (Např. první odstavec Lex Salica „De manhire“ dostává záruku „legibus dominicis“.)⁵⁾

Objektivním předpokladem těchto proměn byl vznik nových orgánů státní moci, u sálských Franků vytlačil hrabě bývalého lidového soudce.

Jak u Langobardů, tak i u Franků připadá přesto velká úloha shromáždění svobodných. Jsou to jejich zájmy, jež královská moc staví do popředí. Teprve pozdější edikty zaručují ochranu i velkým vlastníkům půdy.⁶⁾

Že proces vzniku státu nebyl nikterak aktem jednorázovým, vyplývá i z platnosti jednotlivých práv, jak u Franků, tak i u Langobardů se právní kodifikace vztahovaly pouze na příslušníky kmene a vztahy mezi římským obyvatelstvem na straně jedné a franským či langobardským na straně druhé se zákonitě nevymezovaly. Je příznačné, že i ústřední královské zákonodárství se i ve franské říši muselo s touto skutečností smířit.⁷⁾ A nejen pluralita svědčí o neúplnosti etatisace. Většina pojmů, které Frankové přejali ze starší legislativy, pozbyla svého původního smyslu.

Předpoklady pro vznik státu se však vytvořily v době merovejské a karlovské i na území zarýnském. Nelze dnes s plnou jistotou tvrdit, zda byla státem i říše Durynků počátkem VI. stol., jako blíže nelze určit charakter říše Frýzů koncem VII. a počátkem VIII. stol. Frýzský kníže vystupuje sice navenek jako představitel kmene, na druhé straně však byl volitelný a sesaditelný lidovým shromážděním. Stejně i představitel župy (hodere) byl volen a jeho postavení se nikterak nelišilo od Tacitova náčelníka (princeps). Podobně i setnina se zakládala na poutech pokrevních. Na druhé straně byla však u Frýzů již známa vnitřní⁸⁾ diferenciaci, která velmi připomíná poměry saské, ovšem vcelku nedosáhla ještě takového stupně, aby musel být vytvořen stát. Je ovšem příznačné, že při podmanění Frýzů se franská státní moc opírala především o nejvyšší vrstvu obyvatelstva. – S podobným úkazem se setkáváme u Sasů. Nacházíme obdobu nejen pokud jde o vnitřní diferenciaci společnosti, nýbrž pokud jde o vnitřní dělení kmenového svazu. V obou případech jde o jev podobný, který naposledy v našich poměrech analysoval Vaněček a pro nějž autor razil příhodný termín „hradové obce“. Jejich funkce nikterak nezanikala ani v době, kdy do popředí vstupoval kmenový svaz. V jistém směru lze právě kmenové svazy nazvat volným sdružením „hradových obcí“ (Vaněček).⁹⁾ Vnitřní diferenciaci Sasů dospěla až ke stupni třídní diferenciaci, čehož obratně využila franská státní moc. Jak u Frýzů, tak i u Sasů bylo státní zřízení teprve produktem franského vývoje.

Tato letmá a zdaleka nevyčerpávající charakteristika vzniku barbarských států

nám může pomoci při řešení problému vzniku a charakteru státu Alamanů a Bavorů. Nabízí se především otázka, zda bavorský a alamanský stát nebyl produktem výboje těchto germánských kmenů. Jak Bavoři, tak Alamani dostávali se na území římských provincií a mohli tudíž navázat alespoň hypoteticky na některé instituce z doby římské.

Druhý závažný problém, který je nutno řešit, vyplývá bezprostředně z vnějších politických a alamanských dějin. Ani Alamanie ani Bavorsko nebyly po dlouhou dobu svých dějin samostatnými státními útvary, nýbrž spadaly jako součást do okruhu franské říše. Je tedy otázka, zda státní organizace nebyla přinesena do Bavorska nebo Švábska z vnějšku. Zda bavorský nebo alamanský stát nebyl produktem franského výboje. O tom lze rozhodnout pouze konkrétním rozбором vnitřních dějin Alamanie a Švábska. Ježto jsme na otázku narazili již tam, kde jsme se zabývali třídní diferenciací, zbývá v této kapitole objasnit vnitřní funkci státu rozбором konkrétního materiálu. To nás konečně může dovést i k historické typisaci alamanského a bavorského zákoníku. Procesu vzniku státu velmi napomáhalo křesťanství. Nejenom že hlásalo vykořisťovaným vrstvám útěchu posmrtného života, nejenom že vyhlášovalo za ústřední ctnost pokoru a poslušnost, ale bylo i oním kouzelným mediem zprostředkovávším nové vykořisťovatelské třídy i řadu organizačních zásad vyzkoušených již v jiných státních útvarech, učilo tuto novou třídu vládnout. Pokud se v této kapitole otázkou christianisace zabýváme, činíme tak ovšem pouze z hlediska její funkce v průběhu formování státu.

Na prvním místě se dotkneme složitějšího a pro historii významného problému, totiž etnogenese Bavorů a Švábů. Právě na tomto poli narážíme na řadu velkých komplikací, neboť za dnešního stavu archeologického bádání není ještě možno dát definitivní odpověď. Platí zde po jiné stránce totéž, co konstatoval již kdysi o ruských poměrech sovětský historik Grekov: „Když mluvíme o národech, které se zčásti dostaly do soustavy kyjevského státu, zčásti s ním tak či onak souvisely, musíme především uvážit, že každý národ je produktem velmi složité a velice dlouhé historie. Úkolem historiků je probádat, pokud je možno, proces, jak se vytvářely názory nám známé; je ovšem nutné přiznat, že tato úloha je pro svou obtížnost celkem nespílitelná.“¹⁰⁾

Nebudeme zde řešit otázku etnogenese v celé její šíři, ale dotkneme se jí alespoň potud, pokud si chceme ozřejmit, zda stát u Bavorů vznikl či nevznikl vývojem.

Spolehlivému vyřešení problému etnogenese je na závalu především nedostatečně propracovaná archeologická stránka. Musíme mít na mysli, že se zvláště v posledních dvaceti letech většina archeologických výzkumů ve fašistickém Německu zaměřila na znaky hlavně rasového charakteru. Jen tzv. křesťanská archeologie dosáhla několika významnějších objevů.

Ze starších badatelů pojednává o římské civilizaci v oblasti pozdější Alamanie především Wolf.¹⁴⁾ Wolf se však zaměřil jen na vnější znaky, zkoumá výskyt luxusních předmětů v hrobech, a tak dochází k názoru, že mezi alamanskou a římskou

dobou není žádné caesury, že je tu možno mluvit o kontinuitě obou kultur. Wolf se domnívá, že bohatí římské občané i po alamanském vpádu zůstali při životě a majetku. A dokonce tvrdí, že statky, které kdysi náležely římskému fisku, byly sekvestrovány teprve Franky. Wolfovi se někde podařilo zjistit, že řada nových osad typicky již alamanských vznikala na základě starých římských opevnění, třebaže jindy takáto zjištění nemohou si klást nárok na plnou vědeckou věrohodnost. Z dalších archeologických nálezů je důležitý objev Bonnetův.¹²⁾ Bonnet odkryl na severozápadním okraji rýnského území zbytky chatrčí, které byly podle jeho názoru pokryty římskými cihlami z 1. až 3. století. O císařských doménách na Neckaru nás poučuje také Fabricius a dále Burchardt-Biebermann, který odkryl velkou římskou kolonii v oblasti Basileje. Z nových nálezů přicházejí v úvahu především zbytky křesťanských kostelů z římské doby, na něž narážíme v Porýní od 4. století.¹³⁾

Celkový dojem, který získáváme z archeologické literatury, je ten, že se vlastně potvrzuje to, co bylo již zjištěno řadou badatelů na základě zpráv písemných.

Vcelku se však dosud nepodařilo vyzkoumat, do jaké míry se ujal systém hospodářství římských vill právě na tomto území, po případě, jak početná byla vrstva římského obyvatelstva, která se na území pozdější Alamanie usadila.

Že alamanský útok šel postupně, že již zde docházelo ke zjevům mírné infiltrace, která teprve později nabyla většího rozmachu a vedla k likvidaci římské správy, o tom by svědčila jedna zmínka z Amniana Marcellina.¹⁴⁾ Autor se v ní snaží ukázat, že alamanské osady byly stavěny podle římského vzoru. (Dá se předpokládat, že se Alamani dostali do okruhu římských měst teprve tehdy, když ta již ztratila svou funkci.)

Jak ještě ukážeme na příslušném místě, zachovaly se v některých bavorských pramenech zmínky o římském obyvatelstvu. Zdali šlo o římské obyvatelstvo v pravém slova smyslu či o romanisované obyvatelstvo domácí, není možno vyřešit. I ve Švábsku máme zvláště v listinách svatohavelských několik zmínek o tom, že se příslušníci některých obcí nazývali Římany. Je to zvláště v listině z roku 858, kterou se stanoví podmínka, aby darovaný objekt nebyl znovu darován ani Alamanům, ani Římanům. Ovšem takovéto zmínky jsou zcela náhodné. Konečně ani filologické bádání není příznivé domněnce, že se zde římské obyvatelstvo ve větším počtu uchovalo. V alamanských pramenech překvapuje fakt, že počet římských jmen je nepatrný. Mimoto je nejisté, máme-li si pod římským jménem skutečně představovat nějakého obyvatele římské národnosti. Jak poukázal již Dahn, rozebíraje podobné případy u Franků,¹⁵⁾ u nichž by se dalo mnohem spíše soudit na přítomnost římského obyvatelstva, tají se často za římským jménem příslušník kmene germánského. Konečně se nedá usuzovat ani podle jmen opatů (např. kláštera Weissenburgu), která připomínají římský původ, že jde skutečně o Římany.¹⁶⁾

Mnohem více než římských prvků udrželo se prvků keltských. Je možno předpokládat, že je to právě keltské obyvatelstvo, jehož příslušníci někdy vystupují pod

římskými jmény. Na druhé straně však někteří filologové dokázali,¹⁷⁾ že v řadě písemných dokladů se přímo vyskytují názvy keltské,

Nelze ovšem tvrdit, že by situace byla ve všech částech totožná. Jestliže počítáme k oblasti alamanské i Churetii, můžeme konstatovat, že se zde římské prvky objevují daleko častěji.

Vcelku lze nepřítomnost římského obyvatelstva u Alamanů vysvětlit dvěma důvody. Jedním z nich byla zajisté malá romanisace území (vůbec si nelze představit, že by se Alamani usídlili mezi Římany jako kdysi Frankové v Galii), druhý pak záležel pravděpodobně v malém počtu římského obyvatelstva na samém území Alamanie.¹⁸⁾

Z politických dějin známe, že Alamanie v římské době nepředstavovala nic jiného než pohraniční území (limes) a že ani coloniae laeticae nesplynuly s domácím obyvatelstvem. Konečně ani vlastní pozemkové právo těchto kolonií nebylo udáváno v pojmech římského práva.¹⁹⁾

Stojí jistě za zmínku, že pozdější alamanské zákonodárství nerozlišovalo mezi Germány a Římany. Již *Pactus Alamanorum* nebere na římské obyvatelstvo zřetel.

Přihlédneme nyní k situaci v Bavorsku. Zde se nám sice uchovala z římské doby řada archeologických památek, které podávají nepochybné svědectví o vojensko-administrativní organizaci Římanů, neumožňují nám však učinit si přesnou představu o vnitřní společenské struktuře Norica v době před germánským vpádem. Pokud jde o etnické složení obyvatelstva, jsme skoro ve stejné nejistotě, jak tomu bylo u Alamanů. Podle výzkumů Arnoldových²⁰⁾ se dá předpokládat, že germánské prvky zde byly značně silné již před příchodem římských legií a že se tu již od 3. století usazovali příslušníci germánských kmenů podobně jako na půdě jiných římských provincií.

Ve srovnání se Švábskem překvapuje malý počet keltských jmen. Do jaké míry bylo keltské obyvatelstvo romanisováno, nelze prozatím zjistit. Podle některých zbytků názvů dalo by se však usuzovat, že romanisace přece jen nepronikla úplně.²¹⁾

Procházíme-li bavorskými prameny 8. století, překvapí nás však značný počet římských jmen a v některých případech – jde většinou o prameny Salcburku a Passova – i s přímým označením „Romanus“.²²⁾ Přitom však nejde, jak jsme ukázali v kapitole o třídní diferenciaci, o otroky, nýbrž o závislé, třebaš polosvobodné obyvatelstvo. V *Breves noticiae* jsou zaznamenány kompaktní celky, které byly obsazeny římským obyvatelstvem. Tak ještě v době Tassila III. se mluví o vicus romanicus Wals a vypočítává se zde 15 závislých lánů, na nichž je usazeno římské obyvatelstvo. Výjimečně se střetáme i se svobodným „Římanem“.²³⁾

Třebaže se v pozdějších bavorských pramenech setkáváme s někdejším římským obyvatelstvem,²⁴⁾ nelze předpokládat, že by se prvky římské kultury udržely ve větším rozsahu i v této době, že zde byla nějaká přímá kontinuita se společenským stavem pozdějšího Norica.

Názorné svědectví o posledních letech římské provincie v Noricu nacházíme

v Eugippiově životě Severinově.²⁴⁾ Severin nám dosvědčuje především obchodní vztahy Norica k Rhaetii a severním oblastem. Nositeli tohoto obchodu byli pravděpodobně římsí legionáři.

U Eugippia nacházíme řadu zmínek i o postavení domácího obyvatelstva. Eugippies líčí jeho bídný stav, který byl ještě zhoršován nájedzy tzv. Scaramů, pravděpodobně germánského kmene. Mimoto je příznačné pro Severinovu misi, že využívá lupičských band přímo pro christianisaci. Jak daleko však tato christianisace postoupila, o tom je si velmi těžko udělat přesný obraz.

Severin nám podává zprávu, že r. 488 byli všichni „Romani“ na rozkaz Odoakara z Norica vystěhováni.²⁵⁾ Tato zpráva je asi přehnaná. Je pravděpodobné, že přitom šlo jen o větší majitele půdy.

Souhrnně můžeme o počtu římského obyvatelstva těchto provincií konstatovat, že nemohlo nikterak ovlivnit vnitřní strukturu státu. Abychom si učinili jasno o této struktuře, musíme objasnit některé otázky spjaté s imigrací germánských kmenů.

Vyjdeme opět od Alamanů. Nemůžeme si stěžovat, že bychom byli pro starší dobu o Alamanech informováni méně než o ostatních germánských kmenech. Alamani jsou dokonce jediní, o nichž se nám uchovala zpráva již ze 3. století, tedy 150 let před tím, než vstoupili na půdu dějin Frankové. Ovšem přesto skýtají vnější dějiny Alamanů řadu obtíží. Tak jejich lokalisace byla zpřesněna teprve Fr. Baumannem,²⁶⁾ jemuž se podařilo identifikovat Alamany se Šváby. Vcelku lze o Alamanech předpokládat, že v době, kdy naráželi na římský limes, tvořili již volný kmenový svaz, v němž velká úloha připadala kmenovým náčelníkům. Tak je v podstatě ještě zná Amnianus Marcellinus.²⁷⁾ Roku 260 překročili Alamani po prvé římský limes a usídlili se na půdě římské provincie.

Nás zde nemusí zajímat vlastní průběh této okupace jako spíše vnitřní společenské složení, v němž tehdy Alamani žili. Konfrontujeme-li údaje Amniana Marcellina s údaji, které nám o Alamanech zachoval franský kronikář 6. století Řehoř Tourský, bije na první pohled do očí skutečnost, že Amnianus zná několik alamanských „králů“,²⁸⁾ kdežto Řehoř Tourský jen jednoho. U Alamanů probíhal tedy obdobný vývojový proces jako u Franků. Původně existoval svaz kmenů, v jejichž čele stáli asi oni regales, o nichž mluví Amnianus. V 5. století se však již pravděpodobně počet těchto „králů“ zmenšil.

Termín „král“ je však jistý ahistorismus. Jde spíše o jev, který Engels zahrnuje pod termínem vojevůdcovství. Je tedy nejasné, do jaké míry můžeme v 3. až 5. století mluvit u Alamanů o třídní diferenciaci. Že tu jisté náznaky již byly, o tom svědčí často citované místo z Amniana Marcellina. Ale i zde se musíme spokojit s tím, že necháme celou otázku otevřenu, stejně jako resignujeme na vyšetření toho, kdo byli oni regales, o nichž mluví Amnianus, a jež někteří badatelé považují za královské posly, jiné pak za představitele setnin.³¹⁾

Vcelku se nedá ovšem předpokládat, že by v 5. století vznikl u Alamanů stát, neboť chybí jeden ze základních předpokladů jeho existence, tj. teritoriální uclnění

země. Jako zcela libovolné se nám jeví domněnky oněch historiků, kteří se snaží organisovat panství jednotlivých „králů“, které nám vypočítává Amnianus Marcellinus.³²⁾ Pevná lokalizace Alamanů je záležitostí století teprve pozdějších.

Musíme se zmínit ještě o některých teoriích týkajících se usídlení Alamanů. Vcelku se tyto teorie rozcházejí ve dvou bodech, a to: a) zdali při usídlení byla organizační formou ještě obecina či zda třídní diferenciacce již pokročila natolik, že občinné formy byly zatlačeny; b) zda alamanské vesnice představují pokračování starších keltskořímských osad.

Starší germanistika si představovala obraz usídlení takto. Při usídlení hráli hlavní úlohu svobodní organisovaní v rodech.³³⁾ Několik takových rodů vytvářelo setninu. Vedoucí setniny byl volen ze šlechtického rodu, byl to vždy nejstatnější příslušník rodu. V latinských pramenech se nám objevuje jako centenarius a tento termín je glosován jako „hunno“. Proti této myšlence, kterou vyslovil K. Weller, ohradil se A. Dopsch. Dopsch operuje především s argumenty, které popírají kontinuitu osídlení, a výslovně říká, že „existovala kontinuita osídlení a že práva usedlých Římanů zůstala nedotčena, a že tedy Wellerovy konstrukce jsou neopodstatněny“.³⁴⁾ Tato Dopschova domněnka nemá ovšem oprávnění, neboť nelze předpokládat, že by se nám – kdyby domněnka byla správná – nedochovaly zmínky o Římanech (Romani) v pozdějších pramenech.

Proti kontinuitě však svědčí i řada výsledků archeologického bádání,³⁵⁾ především výzkumy tzv. řadových hrobů (Reihegräber), jimiž bylo jasně dokázáno, že nelze předpokládat nějakou identitu mezi původními římskými osadami (vici a villae) a osadami alamanskými. Potvrzují se tak i četné zprávy o zničení starých římských opěrných bodů v době alamanské imigrace, na které velmi názorně upozornil K. Weller. Fakticky měly nové alamanské osady se staršími osadami římskými společný jen stavební materiál. Je proto pochopitelné, že řada buržoasních historiků s Dopschovými názory nesouhlasila. Wellerovy konstrukce zásadně přijímá jeden z nejlepších znalců alamanských pramenů V. Ernst a obdobně se vyjadřuje i Ernst Wahle. Podle nich jsou přistěhovalci rolníky, kteří hledají půdu pro osídlení a stavějí si vlastní germánskou vesnici. Ta leží obyčejně mimo římské stavební zříceniny.³⁶⁾

Mnohem problematictější jsou důkazy o existenci pokrevní obcíny, o něž se pokoušela moderní filologie, opírajíc se především o koncovky jmen osad. Zde však nejde jen o problém alamanský. Podobné teorie byly raženy Arnoldem pro celou oblast, kde probíhalo germánské osídlení. Ve Švábsku se o hlubší zdůvodnění koncovek ve jménech osad pokusil v 80. letech minulého století Franz Ludwig Baumann a s jistými korektivy se této teorie přidržel K. Weller. Weller vyšel z předpokladu, že jména osad, která končí na -weiler, jsou častá právě tam, kde lze předpokládat starší osídlení v okruhu římského limes. Mimoto je třeba mít na mysli, že ve Witembersku, tj. v severní oblasti Alamanie, šířila se tato jména především s franskou kolonizací. To v jistém směru potvrdily i výzkumy Rübellovy,³⁷⁾ zabývající se fran-

skou kolonisační vcelku. Naproti tomu se Weller domnívá, že všechny osady, které končí na -ingen, jsou nejen původu germánského, nýbrž lze v nich spatřovat i prvky občinného zřízení. Kritiku této teorie ponecháme zatím stranou, neboť jí věnujeme ještě jednou pozornost při hodnocení obdobné práce Riezlerovy.

Pokud jde o formu usídlení, je úkolem archeologie, aby průzkumem sídlišť dospěla k určitějším závěrům.

Jestliže jsme již o Alamanech dříve konstatovali, že se u nich projevují náznaky rozpadu rodové společnosti, nemůžeme souhlasit s Wellerovým schématem osídlení, podle něhož vesnice tvořila součást setniny a ta dále součást kmene. Je zřejmé, že K. Weller nepřihlédl k tomu, jak se měnila úloha setniny, a ignoroval skutečnost, že sám pojem nelze chápat v témž smyslu, jaký měl ještě v době Caesarově. Vždyť v důsledku postupné diferenciaci a teritoriální organizace pozbývá pojem setniny svého významu a stává se krajně neurčitým. Je příznačné, že ve vyšší vývojové etapě, kdy došlo k přímé kodifikaci alamanského práva, nemá již setnina význam osobního svazku, jak tomu bylo ve vojenské organizaci u všech národů na nižším vývojovém stupni.³⁸⁾ Budeme mít ještě příležitost ukázat, jakými vývojovými transformacemi centena procházela a kdy a hlavně proč rozdělení kmene podle setnin ztrácí své oprávnění, jak o tom názorně svědčí řada pozdějších zákoníků.

O formách usídlení Alanů lze říci, že již neprobíhalo plně na základě občinných (pokrevních) svazků, nýbrž že i zde se postupně projevovала diferenciaci. Nelze předpokládat, že jednotliví příslušníci dostali stejné podíly půdy. Již Libanius, současník císaře Juliana, líčí nám alamanskou společnost takto: rozeznává jednak vesnice, kde půda náleží několika vlastníkům, jednak takové vesnice, které mají jednoho pána a kde půda je obdělávána „kolony a pachtýři“.³⁹⁾

Postupná diferenciaci obyvatelstva, která po usídlení probíhala ještě rychleji, vedla nepochybně k vytváření větších, ovšem ještě předstátních útvarů. Vcelku je možné předpokládat, že i pro Alamany platí sumární charakteristika Engelsova: „Od doby Caesarovy se tvořily svazky kmenů; u některých z nich byli již králové; nejvyšší vojevůdce usiloval, jak tomu bylo u Řeků a Římanů, tu a tam o samovládu a někdy jí dosáhl. Takoví šťastní usurpátoři však naprosto nebyli neomezenými vládci, ale začínají již lámat pouta rodového zřízení.“⁴⁰⁾

Přejdeme nyní k Bavorům. O etnogenezi Bavorů si můžeme učinit ještě méně spolehlivý obraz, než tomu bylo v případě Alanů. Oprávněně konstatuje L. Schmidt: „Otázka vzniku bavorského kmene náleží k nejobtížnějším a nejspornějším problémům německých dějin.“⁴¹⁾ Svrchu jsme již řekli, že germánské kmeny pronikly do Norica i v době, kdy byla tato provincie pod ochranou římských legií.

Z neurčitých zpráv, které se nám zachovaly u Jordanese, lze předpokládat, že část bavorského území byla koncem 5. a počátkem 6. století osídlena Alamany, kteří se stejně jako Bavoři počítají ke skupině suevské. I když se přikloníme k domněnce, že se bavorská imigrace uskutečnila plně na zlomu 5. a 6. století, zůstává nejasné, odkud vlastně Bavoři do Norica přišli. Někteří archeologové, např. Zeiss, upozornili, že

se nedá soudit, alespoň ne na základě nálezů archeologických, na nějakou přímou souvislost mezi Bavorsy a Markomany. Pro tuto hypotézu se totiž nepodařilo najít důkazy v nálezech tzv. řadových hrobů. Schmidt se proto kloní zcela oprávněně k domněnce, že pozdější germánské obyvatelstvo, které v 6. století v Bavorsku převládlo, přišlo pravděpodobně z Panonie. Ať již je tomu jakkoli – celou otázku bude nutno řešit především archeologicky – z pramenů je zřejmé, že se již v 6. století jádro země nalézalo pod vládou Bavorů.⁴²⁾

Venatius Fortunatus v 60. letech 6. století lokalizuje Bavorsy takto: jejich sídla se rozprostírají od Lechu až po Brenner.

Jak probíhalo toto osídlení? Historické prameny této doby většinou o jeho průběhu i jeho formách mlčí. Pozdější letopisy, zvláště salzberské anály, mluví o bojích Bavorů s Římany kolem roku 620. Ovšem věrohodnost této zprávy jednotliví historikové popírají. Svrchu jsme již konstatovali, že se v Bavorsku udržela v některých krajích vrstva římského obyvatelstva, a to především v Alpách, které se zprvu nestaly cílem bavorské kolonizace. Mnohem více než vnější dějiny, zajímají nás ovšem okolnosti spjaté se způsobem osídlení.

Starší bádání se opíralo především o filologicko-historické práce Riezlerovy.⁴⁵⁾ Riezler přišel s obdobnou myšlenkou jako K. Weller. Pokoušel se totiž rozбором koncovek názvů jednotlivých osad určit i formy osídlení. Přitom považoval všechny obce, jejichž jméno mělo koncovku -ing, za produkt rodového osídlení a spojoval i pozdější obrat známý z bavorského zákoníku „genealogiae“ s těmito rodovými souručenstvími. Ve skutečnosti však nejšou tyto Riezlerovy důvody dobře podloženy. Jak ukázal Doeberl,⁴⁶⁾ je možné jen z některých názvů na -ing soudit, že šlo skutečně o užití rodové souručenství. Jsou však případy, o nichž se dá zřetelně prokázat, že šlo o jednotlivé samoty a že celý název souvisel s jménem otce rodiny. A konečně v řadě případů se koncovka řídí přímo jménem zakladatele osady. Důležité je nepochybně Doeberlovo zjištění, že jména na -ing, alespoň některá z nich, jsou mladšího původu a že tudíž Riezlerova koncepce je příliš široká, než aby mohla postihnout vlastní historické jádro problému. Konečně i sám Riezler později přiznal, že jeho hypotéza není plně únosná.

Na druhé straně archeologické výzkumy sídliště svědčí proti koncepci Dopschové, který i zde hledal kontinuitu mezi římským a germánským osídlením. L. Schmidt výslovně konstatuje, že lze spatřovat velmi zřetelnou caesuru mezi germánským a římským osídlením.⁴⁷⁾

Že osídlení neprobíhalo jednotně, že se již při něm projevovala majetková diferenciací a že i zde probíhal přímo bouřlivě rozpad starých občinných forem, o tom pak svědčí nálezy tzv. řadových hrodek.

Konečně i sama skutečnost, že v 8. století narážíme na společnost silně třídně diferencovanou, svědčí o tom, že proces majetkového i třídního rozvrstvení měl starší kořeny. Ovšem zjistit jeho etapy přesně nelze, protože nemáme dostatek písemných zpráv pro toto údobí a archeologické bádání stojí na počátku svých výzkumů.

Jak o Alamanech, tak i o Bavořech jsme došli k závěru, že si nelze nikterak představovat, jako by bavorský stát bezprostředně navázal na římské právní a státní instituce. Vše, co se v bavorském i alamanském právu uchovalo z římské právní terminologie, bylo důsledkem pozdější právní recepcce.

Nelze předpokládat, že by i vlastní christianisace měla u Bavorů své kořeny již v římské době. Životopisy svatých, stejně jako známý úvod *Breves noticiae*, spojují christianisaci se zcela novými prvky, které se už zrodily v lůně alamanské a bavorské společnosti. Že se přitom někdy navazovalo na starší prvky římské církevní správy, to vše nemůže na podstatě věci nic měnit.⁴⁸⁾

Zbývá nám konečně odpovědět na třetí otázku, kterou si často kladla buržoasní historiografie. Nebyl stát Alamanů a Bavorů přinesen jaksi z vnějšku? Nestalo se tak pod vlivem franského výboje? Je jasné, že tuto otázku možno řešit jen rozbořem historického materiálu. V některých oblastech franské říše, např. středoněmeckých kmenů, jeví se nám státní zřízení alespoň po vnější stránce jako produkt franského výboje, ačkoli se nedá popřít skutečnost, že zde musely být předpoklady v samém vývoji společnosti. (Názorně je to vidět u Sasů.)

Co nám vůbec říkají historické prameny o poměru Franků, Alamanů a Bavorů? První historická zpráva o styku Alamanů a Franků spadá do roku 496. Tehdy prý byla Alamanie podrobena franské moci Chlodvikem.⁴⁹⁾ Avšak všechno, co se ví o bitvě z tohoto roku, je nejasné a stejně se dá nesnadno určit, jaké byly bezprostřední důsledky alamanské porážky a kam až zasáhla případná franská okupace území. I zdánlivý kompromis, který Chlodvik učinil v teritoriálním ohledu s králem východních Gotů Theodorichem, zůstává co do své podstaty neobjasněn, neboť zprávy Cassiodorovy a Agathiovy jsou zcela neurčitě. Ennodius dokonce předpokládal, že celá Alamanie upadla pod správu východních Gotů. K této události se vztahuje pravděpodobně i vybájené vypravování u tzv. Fredegara o devítiletém putování Alamanů.⁵⁰⁾ Nenacházíme však ani zmínky o všeobecné dávce, která byla obyčejně ukládána germánským kmenům po jejich porobení. Někteří historikové, např. Dahn, se domnívají, že se po smrti Theodorichově dostala pod moc franské říše celá Alamanie.⁵¹⁾

O událostech 6. století jsme informováni rovněž velmi málo. Zajímavá je zpráva, kterou nám podal Agathias o tažení dvou alamanských velmožů s jejich družinami na pomoc merovejskému králi Theudebaldu.⁵²⁾ Tato vojenská výprava ztroskotala a veškeré alamanské vojsko prý buď zahynulo na malarii, nebo bylo rozdrčeno v bitvě u Volturna.

Nejasné je v pramenech i postavení alamanského knížete. Dalo by se předpokládat, že dux, o němž je zmínka r. 496, byl franského původu. Do jaké míry byli ovšem duces vybírání z místní aristokracie, nedá se pro 6. století bezpečně zjistit. Vcelku se však klonil k domněnce, že v okrajových územích franské říše, v nichž se konstituovaly nové etnické celky, tají se pod tímto termínem domácí kníže. To se nám konec konců objevuje i v zákoníku, jak bude na příslušném místě vysvětleno.

Všeobecně se v historické literatuře ukazuje, že v druhé polovině 6. století dosáhla Alamanie autonomie a že zde nebylo nějakých vnějších rušivých zásahů. Teprve počátkem 8. století došlo znovu k vnějším zásahům z franské strany a byl reorganizován systém franských duces. Tyto vnější události se počínají odrážet i v diplomatickém materiálu. Datování listin jak svatohavelského, tak alsaského okruhu uskutečňuje se nyní podle jmen příslušných majordomů, později pak králů dynastie Karlovců.

Pokusíme-li se shrnout vše, co je nám známo z vnějších dat, staneme před jistým dilemmatem. Na jedné straně existují orgány franské správy, duces, na druhé straně však nelze pochybovat o tom, že zvláště v době vnitřního rozkladu merovejské říše se tyto orgány autochtonisují a ztrácejí svou někdejší funkci. Vcelku se podle do-
načních listin alsaského okruhu dá soudit, že kníže, dux, jak je nazýván v listinách, pochází z místní pozemkové aristokracie a stává se představitelem nové feudální třídy.⁵³⁾

Vnější osudy Alsaska jsou vůbec zajímavé tím, že nesouhlasí úplně s osudy ostatního alamanského teritoria. Fredegar zná Alsasko ještě jako součást „provinciae Alamaniae“. Alsaské knížectví nebylo jednotné. V polovině 7. století se dokonce rozeznávají knížectví dvě.⁵⁴⁾

U pokračovatele Fredegarova se Alsasko počítá sice k Alamanii, ale klade se důraz na to, že jde o samostatnou jeho část. V Alsasku se projevil vliv franské kolonisace mnohem více než v ostatních oblastech. V básni Ernolda Nigela se o Alsasku říká, že je to země, která byla úplně uvedena v závislost na Francích.⁵⁵⁾

Pokud sahají vnější zprávy v pramenech, nelze na základě jejich rozboru vyvozovat, že by etatisace byla záležitost ryze franská. Naopak z údajů v listinách, v nichž jednotlivá knížata vystupují, lze seznat, jak hluboce byla moc alamanských knížat zakořeněna v domácích podmínkách.

V obdobné situaci jako Alamani jsou v této době i Bavoři. Také Bavorsko se dostalo postupně do sféry vlivu říše ostrogotské a franské. Dá se předpokládat, že v polovině 6. století, kdy říše ostrogotská byla již vyvrácena, rozprostírala se moc Franků alespoň po vnější stránce i na území Bavorska. Tak je nutno podle Riezlera vysvětlovat známý dopis krále Theodeberta císaři Justinianovi,⁵⁶⁾ v němž se Theodebert s velikou okázalostí chlubí, že se mu podařilo rozšířit říši až k Dunaji a k Panonii. Jaká však byla forma této franské okupace, o tom si nelze zjednat přesnější názor. Nenarážíme však nikde na zmínku, že by Bavoři byli Frankům povinni nějakými dávkami.

To, co je známo o bavorských knížatech, vztahuje se již na příslušníky rodu Agilolfingů. Jako první z nich se uvádí Garibald, a to u Pavla Diacona,⁵⁷⁾ langobardského historika pišícího v 8. století. Agilolfingové byli představiteli domácí šlechty, vlastnili velké pozemky a byli zakladateli četných bavorských klášterů. V samotném rodě Agilolfingů lze spatřovat náběhy k jakýmsi údělným knížectvím.⁵⁸⁾ Arbeo ve Vita Corbiniani říká o knížeti Theodovi, že rozdělil Bavorsko mezi své syny na 4 části.

Fastlinger,⁵⁹ jeden z nejlepších znalců pramenů této doby, se domníval, že se samotný rod Agilolfingů rozštěpil na dvě části. Podle Fastlingera se statky jedněch rozprostíraly především v severním a východním Bavorsku, druhá část rodu pak zabírala jižní část Bavor. Nejisté jsou zprávy o rozepřích prvního agilolfinského knížete Garibalda s Franky, které nám zaznamenává životopis sv. Rudberta salcburského.⁶⁰)

Jména bavorských knížat jsou známa především z donací, které jsou uvedeny v *Indiculu Arnonis* a *Breves noticiae salcburgenses*. Již kníže Theodo vystupuje jako velký donátor mezi bavorskými knížaty. „Theodo daroval církvi nejen osadu Salcburg (*oppidum Salzburch*), nýbrž i Horní Tábor se vším, co k němu příslušelo.“⁶¹) V *Breves noticiae* se pak uvádí takováto charakteristika Theoda: „Theodo byl obrácen křesťanstvím sv. Rupertem (*episcopo predicante*) a byl pokřtěn s ostatními bavorskými předáky.“ Za to dal Theodo Rupertovi svolení k pobytu v Bavorsku a možnost vyvolit si příslušné sídlo. Rupert se pak usadil u jezera Walarsee a jeho residence byla bavorským knížetem bohatě dotována. Dále se vypočítává, kolik kostelů Theodo svými pozemky dotoval. Pozemkový majetek nebyl přitom malý. Jenom v osadě Glana přiřkl klášteru 19 kolonií se závislým obyvatelstvem (*tributales manentes*), dále pak i doly, nad nimiž měl regál.⁶²)

Z *Breves noticiae* velmi jasně vyplývá, že bavorský kníže disponoval velkým pozemkovým majetkem. Je pochopitelné, že se tento majetek nedostal do jeho rukou teprve v okamžiku, kdy začínají písemné zprávy o jeho donacích. Lze se tedy právem domnívat, že vnitřní diferenciaci společnosti proběhla fakticky již v předcházejícím století.

Za Karla Martella bylo Bavorsko opět podrobena franské říši. Že se při tom Karel Martell nezdřáhal zasáhnout do vnitřních poměrů a že se pokoušel určovat posloupnost bavorských knížat, je pochopitelné. Po jeho smrti se však bavorská knížata opět osamostatnila a v druhé polovině 8. století bylo vlastně Bavorsko za Tassila III. zcela nezávislým státem. R. 788 se však po porážce Tassila III. dostalo opět do závislosti na franské říši. Osudy Tassila nás zde celkem nemusejí zajímat. Jen na jednu okolnost je zapotřebí upozornit. Tassilo jednal naprosto jako samostatný panovník, neúčastnil se Karlova tažení proti Langobardům, ani když byl k tomu vyzván, a necítil se nikterak vázán přísahou k domu Karlovců. To ovšem vedlo k základní rozepři s Karlem Velikým a způsobilo to konečně i Tassilův pád.

Že opravdu na území Bavorska vyrostl samostatný stát, který nemohl být ani pozdějším výbojem franským plně likvidován, o tom svědčí názorně i terminologie, které se používá pro označení Bavorska v karlovské době. O Bavorsku se mluví jako o království „*regnum Baiariae*“. Hranice Bavorska se kryjí i v této době s oněmi, které mělo za vlády Tassila III. V *Divisio* z r. 806 se mluví zcela jasně o Bavorsku „*sicut Tassilo tenuit*“.⁶³)

Již vnější zmínky nám dovolují předběžný závěr, že proces etatisace probíhal v Bavorsku zcela samostatně a že stát nebyl k Bavorům přinesen z vnějšku, Franky.

Vyčerpali jsme skoro všechny zmínky, z nichž je možno soudit o stavu společnosti v Bavorsku v 7. a 8. století. Dá se v té době mluvit již o státní organizaci? Odpověď na tuto otázku lze ovšem formulovat jen přibližně, neboť prameny, které máme k dispozici, nedovolují nám učinit přesný závěr. Nelze si však dosti dobře představit, že by tak velká pozemková držba, stejně jako tak rozvinutá státní moc, byla dílem okamžiku. Musil zde předcházet dlouhý proces, kdy docházelo k usurpaci půdy šilnými jednotlivci a k podmaňování svobodného obyvatelstva, proces, z něhož známe pouze poslední vývojovou fázi, ve které se vytváří církevní feudalita. Protože její vznik spadá skoro do doby, kdy došlo k vlastnímu pokřesťení Bavorska a Švábska, je zapotřebí věnovat větší pozornost právě christianisaci.

O tom, že křesťanství zapustilo v Noricu a Rhaetii své kořeny již v době římské, nemůže být sporu.⁶⁴ Je však zajímavé, že se nikde v pozdějších pramenech nečiní zmínka o tom, že by křesťanství přímo navazovalo na starší prvky, a pokřesťení se přímo spojuje s působením iroskotské mise, a to v Alamanii především se jménem Columbana a Galla, v Bavorsku pak Ruperta a Jimrama. Agathias zná v 6. století Alamany jako pohany. Vypravuje nám, jak Alamani obětovali svým bohům.⁶⁵ O svatém Havlu (Gallus)⁶⁶ se v jeho životopise vypráví, že ničil pohanské modly. A ještě Bonifác při své visitaci Alamanie bojoval proti starším pohanským způsobům pohřbívání. Mimoto i první křesťanství tajilo v sobě řadu pohanských zvyků.

Křesťanství ovšem sloužilo především vládnoucí třídě. Potulným iroskotským kněžím se dostávalo nejen podpory od franských králů, nýbrž i od domácích velmožů. Zmínili jsme se již o tom, jak právě oni vybavovali jednotlivé církevní úřady.

Proces pokřesťení Švábska spadá nepochybně do konce století 7. nebo začátku století 8. Zvláště pak za Karla Martella pokročila christianisace neobyčejně kupředu, a to zásluhou působení Pirmina, který vystupuje přímo jako chráněnc Karla Martella. Roku 724 založil Pirmin známý klášter Reichenau, později působil v Alsasku, a to v klášteru Murbachu, který byl několik let předtím založen a bohatě obdarován pozemky od hraběte Ebrocharda.⁶⁷

Nemělo by smyslu vypisovat činnost Pirminovu dopodrobna. Z jeho spisů vyplývá, že teoreticky již nepředpokládal pohanství, považoval zemi za pokřesťenou a bojoval jen proti některým starším pohanským zvyklostem. Je pochopitelné, že církev v tomto směru činila četné ústupky, např. zřizovala svatyně na oněch místech, kde se konaly staré pohanské bohoslužby.

Jestliže se o christianisaci Švábska dovidáme jen z legend, zachovaly se nám o christianisaci Bavorska zprávy v úvodu k *Breves noticiae*. Jelikož jsme se tímto úvodem již jednou zabývali, zbývá na tomto místě připojit ještě bližší charakteristiku. Především se ukazuje, že křesťanství se dostávalo plné podpory od bavorského knížete. Theodo dux... dovolil Rupertovi nejen kázat křesťanskou ideologii, nýbrž mu přímo přikazuje, aby obrátil ony, kteří nevěří, ad servitium Dei. Rupertova mise nebyla ovšem v Bavorsku první. Již v prvních desetiletích 7. století se dá počítat s misí Eustasiovou, jejíž výsledek však byl patrně nevalný.⁶⁸ Zdá se,

že Eustasius vystupoval v Bavorsku přímo jako emisař franské moci a že jeho zásah do bavorských poměrů souvisí s politikou Dagobertovou.

K vytvoření církevní organisace došlo v Bavorsku počátkem 8. století. Z roku 716 se nám zachovala instrukce papeže Řehoře II. pro Bavorsko,⁶⁹⁾ v níž jsou položeny základy k příští církevní organisaci. V instrukci je nejzajímavější fakt, že se při rozdělení země na jednotlivé církevní okruhy postupovalo či mělo postupovat podle principu teritoriality a mimoto se měla representovat údělná knížectví, která v Bavorsku existovala již v době vlády knížete Theoda. V životopise Corbianově Vita Corbiani se názorně líčí, jak Theodo rozdělil dosud jednotné území na tři celky. Sám si ponechal jako hlavní sídlo Řezno, Tassilo II. měl vládnout na severovýchodě, jeho dva synové pak měli mít sídla ve Freisingen a Salcburku. V instrukci je pak zajímavé ono místo, které pojednává o případných církevních visitacích v jednotlivých krajích. To byla ustanovení, která byla zaměřena nesporně proti některým zvyklostem iroskotské mise, jejíž představitelé se v rozporu s nařízeními kurie příliš smířovali se staršími pohanskými zvyklostmi.

Že pak pohanství mělo i v 8. století ještě silné kořeny, o tom svědčí řada ustanovení proti starším pohanským zvykům.

Musíme však pochybovat o tom, zdali tato instrukce vůbec kdy vešla plně v život. Zdá se, že teprve za Karla Martella a pak především (pod vlivem mise Bonifácovy došlo k reorganisaci církevní správy, kterou se uzavírá první etapa rozvoje křesťanství v Bavorsku.

Nelze si představit, že by mise Bonifácova byla možná bez spoluúčasti franských majordomů. Z církevních dějin konec konců velmi dobře známe, že se Bonifácovi dostalo potvrzení přímo od Karla Martella a že mu Karel udělil ochranný dopis.⁷⁰⁾ Nehledíme-li k jeho náhodné cestě Bavorskem, která se měla uskutečnit podle jeho životopisce r. 722, započala jeho činnost na tomto území teprve r. 735. Bonifác byl podle slov svého životopisce uvítán přímo bavorskou šlechtou, která přiváděla své děti, aby se vzdělaly v římském ritu. Životopisec má na mysli především syny předních bavorských rodin, z nichž někteří se později stali čelnými představiteli církve. Tak tomu bylo u rodu Fagana,⁷¹⁾ z něhož pocházeli dva první biskupové ve Freisingen (biskup Josef 747–765 a Arbeo 765–789). Stejně je pochopitelné, že si osobovali značná práva i tam, kde šlo o kláštery jimi založené a dotované. Názorně se nám tak demonstruje, jak splývaly zájmy feudalitní církevní i světské.

Podívejme se nyní, jak se nám proces etatisace obráží v pramenech 8. století, především pokud jde o aspekt teritoriální. Přihlédneme-li k samotné terminologii, která vyjadřovala správní okruhy, seznáme brzy, že významově velmi kolísala. To je třeba zdůraznit především proto, že starší germanistika vycházela obyčejně ze strnulých schémat, podkládajíc názvům pevný význam. Obyčejně se pak ztotožňoval termín civitas s termínem pagus,⁷²⁾ třebaže toto rozlišení pocházelo ještě z doby, kdy společnost nebyla organisována ve státních celcích a kdy uvedeným termínům nepříslušel význam teritoriální. Již F. Dahn si povšiml,⁷³⁾ že význam jednotlivých

termínů silně kolísal a toto kolísání se projevuje již v samotných názvech pro jednotlivé oblasti. Tak Alamanie se nazývá v zákoníku provincií, někdy se pak mluví v listinách o ducatus Alamaniae, narážíme však i na takové případy, že se celá Alamanie označuje termínem pagus. Pravidelně se termínu pagus užívá mezi termíny alsaského okruhu, samo Alsasko se nazývá pagus Alisacentis. Ovšem na druhé straně je možno uvést nespočetné množství dokladů, kdy pagus znamená totéž co hrabství.

A totéž lze konstatovat, pokud jde o název samého Bavorska. Zde se razil obyčejně termín provincia, terminus nebo fines.⁷⁴⁾ Podle pozdějších pramenů se však dá usuzovat, že se tyto termíny opět nekryjí s vlastními správními jednotkami a obrázejí spíše jakési přežitky minulosti.⁷⁵⁾ Nejnázorněji se nám jeví takovýto přechod významu u pojmu centena. Sám termín byl běžný pouze v Alamanii, kdežto v Bavorsku se setkáváme jen s termínem „centenarius“.

Obyčejně se v historické literatuře tvrdí, že setnina souvisela s vnitřním dělením vojska (starší názor Maurerův).⁷⁶⁾ Na podporu tohoto názoru je možno uvést i doklad z visigotského zákonodárství.⁷⁷⁾ Mimoto se již od doby Eichhornovy běžně traduje mínění, že zřízení setnin úzce souviselo s vlastní rodovou organizací společnosti. Ovšem celá tato koncepce zahrnuje v sobě protiklad, neboť nelze si představit, že by rody měly sto členů. Jádro problému pravděpodobně záleží v něčem jiném, totiž v poznání, že číselné označení není třeba brát doslovně. Podle etymologických výzkumů týkajících se oněch národů, které znaly setninové zřízení, ale neužívaly běžných latinských termínů, dá se posoudit, že přitom nemuselo jít o pevně určené množství. Je tedy zcela pochopitelné, že se setninové zřízení užívalo v oddílech obecné hotovosti, později přešlo do organizace ve vojsku a policejních oddílů (to souviselo s postupnou etatisací, s tím, že se vojenské oddíly odpoutaly od lidu) a konečně v době karlovské nabyla i setnina významu teritoriálního, takže se jí často používalo jako organizační jednotky samotné státní moci.⁷⁸⁾ Tu se pak setnina obyčejně označuje jako pagus.

Třebaže se v bavorských pramenech se setninou přímo nesetkáváme, přesto se někteří badatelé snažili existenci setniny prokázat a ztotožňovali setninu s placitem. Neúnosnost těchto představ byla již dokázána Schwerinem a Dahnem.⁷⁹⁾

Jakkoli bavorské prameny setninu nezaznamenávají, je jim na druhé straně běžný pojem setníka (centenarius). Ovšem setník nemá již v bavorských pramenech nikde význam představitele setniny, není již voleným lidovým orgánem, při nejlepším je to velitel ve vojsku. Tak se nám konec konců objevuje i v Lex Baiuvariorum.⁸⁰⁾

Považujeme-li tedy jako jeden ze základních principů státní moci princip teritoriality, pak se ukáže, že v době, z níž pochází většina právních pramenů k bavorským dějinám 8. století, byl přechod k této zásadě již vlastně dokonán. Starší osobní závazky se udržely jen jako pouhá residua, kterých nová třída využívala.

Je samozřejmé, že princip teritoriality tvořil pouze jeden z předpokladů státní organizace. Druhým předpokladem bylo vytvoření moci veřejných orgánů, jako

nástroje vládnoucí třídy. Tyto orgány přejímají především moc vojenskou, trestní a soudní a zbavují místní orgány jejich samosprávných úkonů. V čele těchto nových orgánů stojí nepochybně bavorský kníže, který je jinak představitelem třídy velké pozemkové aristokracie. O jeho moci si můžeme učinit představu podle donací, jimiž jsou vybavovány jednotlivé kláštery.⁸¹⁾ Je zcela pochopitelné, že se jeho moc zprvu opírala především o jeho pozemkové vlastnictví a že ji zajišťoval hlavně oněmi donacemi, jimiž odměňoval svoje lidi. Přitom je otázkou, zda je nutno představovat si knížecí lidi jako družiníky.

Původ družiny spadá, jak se dnes všeobecně uznává, ještě do doby předfeudální a v tomto smyslu nám podává její obraz již Caesar a Tacitus. Je však zapotřebí podotknout, že v době Caesarově byla družina zjevem značně náhodným, kdežto za Tacita se již stala institucí trvalou. Kmenovému stařešinovi či jinému zdatnému jednotlivci příslušela i starost o vydržování družiny.

Vstup do družiny byl spjat s řadou vnějších podmínek, za nichž družiník byl vybaven i určitým druhem zbraně. Mezi družiníky nebylo rovnosti. Diferenciace se projevuje i zde. Např. staroanglická báseň o Beowulfovi⁸²⁾ zná již velmi přesné odstupňování družiníků.

Postupně se funkce družiny mění a družina se stává organizací, která plní úkoly feudálů. Její příslušníci se odlišují podle toho, zda jsou za své služby odměňováni půdou či zda jsou bezprostředně ve službách krále, knížete nebo jiných feudálů a jsou jimi také v pravém slova smyslu vydržováni. S postupným vývojem mizí i řada bezprostředně vojenských prvků, které družiníky ke kmenovému vůdci kdysi poutaly. Právě v tomto bodě můžeme spatřovat bezprostřední kvalitativní zlom ve vývoji družiny a lze se právem domnívat, že se prvky vasality úzce pojily k podmíněné držbě půdy.

Pro naše poměry je příznačné, že se „vassi“ již nepočítají mezi jediné správní orgány, naopak podle příkladů v listinách se dá usuzovat, že termín vassus byl již spíše náhodný.

Agilolfinské donace nám umožňují bližší náhled jak do organizace pozemkové držby, tak i do počátků lenní soustavy knížecí. Původní donace knížat se nevázaly k službám a nebyly odvolatelné. Mimoto zvláště ze solnohradských pramenů vysvítá, že řada těchto donací, i když se jimi později převáděly pozemky do podmíněné držby benefícia, mohla být dále zcizena, především pak tradována církvi. Právě to, že se knížecí benefícia stala jevem zcela běžným – rozbor těchto beneficií jsme podali v příslušné kapitole o tradicích – nám nepřímou dosvědčuje, proč se vlastně rod Agilolfingů mohl dostat natolik do popředí.

Skoro ve všech barbarských zákonících se stanoví mnohem vyšší pokuty pro ty, kteří by se snažili nějak poškodit zájmy představitelů státních orgánů. V bavorském zákoníku je osoba knížete chráněna čtyřnásobnou virou.⁸³⁾ Jestliže se někdo pokusí sáhnout na život knížete, zaplatí to svým životem. Jestliže vyvolá vzpouru ve vojsku, pak je povinen zaplatit pokutu 600 solidů.

Stejně tak jsou ochráněny i jiné státní orgány. Mezi nimi zaujímal přední místo hrabě (comes) a pak iudex. Někteří badatelé se domnívají, že oba orgány jsou teprve produktem franské moci. Naproti tomu Dahn ukázal na jednom citátě z Pavla Diacona, že hrabě byl znám v Bavorsku již před rokem 700 a že tedy domněnka o přenesení instituce hrabství z franské říše je stejně neodůvodněná jako tvrzení o vnějším původu bavorského státu.⁸⁴⁾ Konečně i ze samého bavorského zákoníku vysvítá, že osobou hraběte disponuje kníže a ne král, ačkoli právě pod tímto termínem (rex) lze tušit vrchního představitele franské státní moci.⁸⁵⁾

Podobně je tomu i u Alamanů. I zde se poskytuje mimořádná ochrana alamanskému knížeti a jeho podřízeným orgánům. Protože pak soukromá i státní moc spadala do značné míry vjedno, nepřekvapuje, že v samém zákoníku narážíme i na nařízení, která se vztahují na ochranu majetku knížete.⁸⁶⁾ Jak velká byla pozemková država alamanského knížete, nelze s určitostí říci, neboť alamanské knížectví bylo likvidováno dříve, než byly pořizovány tradiční listiny. Pouze v jedné svatohavelské listině máme doklad o knížecí donaci, jde o darování jedné vesnice v povodí Neckaru knížetem Gottfriedem.⁸⁷⁾ Zato mnohem častěji narážíme v alamanských pramenech na prvky franské státní moci, franské správy, která zcela zákonitě navázala na předcházející vývoj a používala ke svým službám místní nobilitu.⁸⁸⁾ (I v zákoníku se zcela jasně projevuje převaha franského elementu. Proti zákoníku bavorskému je zde mnohem bezprostředněji vymezena i úloha franského krále, a pokud je blíže určena funkce hrabat, je vidět, že jsou již velmi silnou franskou modifikací.⁸⁹⁾ Již od 30. let 8. století se listiny datovaly nejen podle králů, nýbrž i podle hrabat. Je vcelku možno předpokládat, že kompetence hrabat v Alamánii se nelišila od kompetence hrabat v ostatních částech franské říše.⁹⁰⁾ Hrabata byla vázána ke knížeti a později především k franskému králi svazky vasality.

Jako hlavní orgán, v němž se nám názorně projevuje nová vnitřní funkce státu, vystupuje královský soud. Právě pro sporné případy, které se na něm vyřizovaly, byla stylisována většina předpisů barbarských zákoníků. O tom je přímo zmínka v Lex Baiuvariorum. „Hrabě nechť má vždy s sebou soudce, který je pověřen k souzení, a zákoník, aby oba vždy mohli vynést správný rozsudek.“⁹¹⁾ Soudní termíny se pak určují na každých 14 dní, při čemž se soudu mají zúčastnit všichni svobodní, jestliže je to zapotřebí k tomu, aby byl udržen vnitřní mír v zemi. Jestliže svobodný opomine tak učinit, má být odsouzen k 15 solidům pokuty.⁹²⁾

Máme-li pochopit dosah tohoto jednoduchého předpisu, musíme si zjednat jasno ve vývoji soudu. V barbarských zákonících můžeme vlastně sledovat několik stupňů rozvoje soudní pravomoci. Původně existoval soud v rodě. Rozpory mezi rody, pokud se nesahalo ke krevní mstě, vyrovnávaly se na lidovém shromáždění svobodných v rámci kmene. Potrestání viníka bylo záležitostí soukromé iniciativy (svémoci), poškozený sám měl na starosti pohnat viníka k odpovědnosti. Ovšem v čistě podobě se už v barbarských zákonících s touto formou neseškáváme. (Již v sálském zákoníku je mannitio zajišťována legibus dominicis.) Zároveň se počíná v soudním

procesu postupně obrážet i třídní diferenciace. Nejnázorněji to lze zjistit v některých formulích franského okruhu.⁹³⁾ Zde se tito smírčí soudci rekrutují z „boni homines“, kteří působí ruku v ruce s orgány státní moci. Přitom je pro zákoníky typické, že čím jsou starší, tím více se v nich obrážejí prvky právního formalismu, jehož základ lze hledat v existenci rodové společnosti. Čím vyšší je stupeň vývoje, tím více pozbývá právní formalismus opodstatnění a nakonec je ze zákoníků vymycován. Typická v tomto směru jsou již např. ustanovení dekretu Childebertova,⁹⁴⁾ pro bavorské poměry pak ustanovení koncilu v Neuchingen.⁹⁵⁾

Pravomoc královského soudu se ještě zvyšuje karlovskými kapituláři. V nich již je zcela běžné veřejnoprávní pohnání k soudu (bannitio admallatio) a státní orgány pečují o provedení rozsudku. Funkcionáři státní moci mají mít s sebou – tak aspoň nařizuje jeden kapitulář Karla Velikého⁹⁶⁾ – mučící prostředky a šibenice (státní funkcionáři, tj. iudices et vicarii).⁹⁷⁾

K tomu pak nutno ještě přičíst uplatnění státní moci v právu zástavním. Původně se dá předpokládat, že vznik práva zástavního připadal jen soukromé iniciativě; v barbarských zákonících se totiž objevuje zásada, že zástavu lze nabýt pouze se svolením královského soudu, a konečně v posledním stadiu zřizuje zástavu přímo soudce.⁹⁸⁾

V alamanském a bavorském zákoníku se již s formami staršího lidového soudnictví nesetkáváme. Iudex není vázán na žádné zvykové „právo“, jedinou jeho směrnicí je zákoník a odpověden je pouze knížeti. U Alamanů přejímá soudní funkce hrabě nebo centenarius, organizační jednotkou, na jejímž základě soudní jednání probíhá, je setnina. Vyžaduje se sice přítomnost všech svobodných, není však ani zmínky o jejich spoluúčasti při soudě. Vlastní forma předvolání k soudu je tzv. admallatio, po lidové iniciativě není již ani stopy.⁹⁹⁾ Důslednost tohoto postupu překvapuje především proto, že soukromá iniciativa se objevuje v různých obdobích po celý raný feudalismus a že se později uplatňuje jak v Bavorsku, tak i ve Švábsku. Podle obou zákoníků ten, kdo neuposlechl výzvy dostavit se k příslušnému soudnímu projednání, mohl být k tomu donucen přímo státní mocí.

K povinnosti účastnit se soudních zasedání, jejichž počet byl ročně přesně stanoven, byl zavázán každý svobodný Bavor či Alaman, ať byl jinak poután ke knížeti nebo jiné osobě třeba i prvky družinnými. Podle alamanského zákoníku se mohl (centenarius) odvolat na hraběte, jestliže nebyl s to jeho přítomnost sám prosadit. [Z rozdílů, které možno vytknout mezi bavorským a alamanským zákoníkem, uvádíme: Funkcionář, který předsedá u Bavorů příslušnému soudu a rozhoduje ve věcech sporných, nemá přijímat jakékoli úplatky. Iudex, který by nesoudil podle zákoníku, má být odsouzen k pokutě 12 solidů a k náhradě škody. Dále je nápadný rozdíl mezi postavením soudce (iudex) u Alamanů a Bavorů. U Alamanů nemusí být centenarius přímo podřízen hraběti, proto onen obrat coram comite aut suo misso et coram centenario. U Bavorů je naproti tomu iudex hraběti bezprostředně podřízen a je bezprostředním vykonavatelem jeho příkazů.]¹⁰⁰⁾

Na jiném místě jsme již upozornili, že sama instituce přísežníků dosáhla u Alamanů a Bavorů takového stupně, že odpadla jejich volitelnost a byli pouze vybírání a jmenování.¹⁰¹⁾

Takový byl stav soudní moci v době bavorského a alamanského zákoníku. Je zcela pochopitelné, že v době karlovske mohla státní franská moc bezprostředně na řadu jednotlivých ustanovení navázat. Potvrzuje nám to zvláště v bavorských pramenech zásah královských poslů.

Shledáváme tedy, že bavorský a alamanský zákoník odráží i v soudním procesu vysoký vývojový stupeň a že jsou v nich plně potlačeny prvky starého lidového zákonodárství. Daný stav nám dotvrzují i některé údaje listin. Např. v bavorských pramenech narážíme na termín „placitum“, a to v listině, kterou šlechtic Poapo převádí svůj majetek kostelu ve Freisingen. Placitum zde nerozhoduje o věcech sporných. Poapo, jeden z čelných magnátů, přišel se svými příbuznými a se svou družinou, aby dosáhl majetkového převodu. Placitum zde tedy nemá význam bezprostředního soudu, jde o shromáždění, které pořizuje právní akty vůbec.¹⁰²⁾ S prvním placitem ve sporných záležitostech se setkáváme až roku 802, tedy v době bezprostřední vlády Karla Velikého v Bavorsku. Z listin názorně vyplývá, jaké bylo složení těchto placit. Byli zde přítomni (podle poslední uvedené listiny) arcibiskup, hrabě, biskup, opat, čili převahu měla církevní feudalita. Není pak divu, že za jejich přítomnosti rozhodovali královští misii v její prospěch.¹⁰³⁾

V této kapitole se ukázalo, že instituce státní a právní nadstavby odpovídají vcelku stavu společenské diferenciaci, o němž byla řeč v předcházejících kapitolách. Jak u Alamanů, tak i u Bavorů byla již státní moc zaměřena k ochraně velkých feudálních vlastníků, ať už šlo o světské či církevní feudály, rodovou šlechtu či řadu feudálů, kteří se postupně vymaňovali z vrstvy bývalých obcíníků, a stávali se velkými vlastníky půdy.

Na druhé straně nelze nepostřehnout, že nová státní moc nejen ochraňovala zájmy feudálů, nýbrž jim i aktivně pomáhala znevolňovat dosud svobodné obyvatelstvo. Ze všeho, co jsme uvedli, vyplývá, že není na místě domněnka, že by stát u Alamanů a Bavorů byl něčím vnějším, že by byl produktem franského výboje. Jakkoli franská expanse formování státu urychlila, jakkoli řada institucí byla franským vlivem zasažena, nelze nikterak tento zjev přeceňovat, neboť i pro vlivy musí již být základní předpoklady, a ty byly dány v organickém vývoji společnosti samé.